

MAKTABGACHA YOSH DAVRIDA BOLALARDA NUTQ RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Baxtiyorova Kamola

*O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti 70310301-
psixologiya mutaxassisligi 1-kurs magistranti kamoshkaaamm@gmail.com*

Annotatsiya: *Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi biologik, psixologik va ijtimoiy omillar tahlil qilingan. Tadqiqotda nutq rivojlanishining nazariy asoslari, ijtimoiy muhitning roli hamda zamonaviy sharoitdagi muammolar yoritilgan. Shuningdek, nutq rivojlanishini samarali tashkil etishning pedagogik yo'llari asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *nutq rivojlanishi, maktabgacha yosh, pedagogik omillar, ijtimoiy muhit, bola psixologiyasi, kommunikativ kompetensiya.*

Abstract: *This article analyzes the biological, psychological, and social factors influencing speech development in preschool children. The study examines the theoretical foundations of speech development, the role of the social environment, and current challenges in modern conditions. It also highlights effective pedagogical approaches to supporting children's speech development.*

Keywords: *speech development, preschool age, pedagogical factors, social environment, child psychology, communicative competence.*

Maktabgacha yosh davri bolalarning nutqiy va intellektual rivojlanishida hal qiluvchi bosqich hisoblanadi, chunki aynan shu davrda asosiy kommunikativ ko'nikmalar shakllanadi. Zamonaviy ta'lim siyosatida yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish, xususan ularning nutq va tafakkur darajasini oshirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish asosiy maqsad sifatida ko'rsatib o'tilgan. Bu jarayonda innovatsion pedagogik yondashuvlar va zamonaviy metodlarni joriy etish muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, bolalarda nutq rivojlanishi ularning bilish faoliyati, muloqot madaniyati va ijtimoiy moslashuviga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ta'lim jarayonini individuallashtirish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali bolalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari kengaymoqda.

Ta'lim tizimida mavjud muammolar, jumladan metodik yondashuvlarning eskirganligi va innovatsion texnologiyalar yetarli darajada joriy etilmaganligi nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularni ilmiy asosda tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar ta'lim sifatini oshirish va bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi [PF-5712, 2019].

Nutq rivojlanishining nazariy asoslari va yoshga xos xususiyatlari

Maktabgacha yosh davrida bolaning nutq rivojlanishi bevosita uning miya faoliyati va atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri bilan chambarchas bog'liqdir. Ilmiy ma'lumotlarga ko'ra, hayotning dastlabki yillarida bolalar miyasida har soniyada milliondan ortiq neyron aloqalari shakllanadi va bu jarayon keyingi rivojlanish uchun mustahkam asos yaratadi [UNICEF, 2023]. Aynan shu davrda bolaning eshitish, idrok etish va muloqot qilish qobiliyatlari faol rivojlanib, nutq shakllanishining poydevori yaratiladi.

Shuningdek, bolaning dastlabki tajribalarining sifati uning keyingi o'rganish jarayonlari, xulq-atvori va kommunikativ kompetensiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Agar bolaga yetarli darajada muloqot, e'tibor va rag'batlantiruvchi muhit yaratilmasa, uning nutq rivojlanishida muayyan kechikishlar yuzaga kelishi mumkin. Shu bois erta yosh davrida bolaga sifatli pedagogik va psixologik ta'sir ko'rsatish nutq rivojlanishining muhim omili hisoblanadi.

Maktabgacha yosh davrida bolalarda nutq rivojlanishi ularning umumiy psixik taraqqiyoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, bu jarayon bosqichma-bosqich shakllanadi. Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, 2–6 yosh oralig'ida bolalarda lug'at boyligi tez ortadi va grammatik nutq shakllana boshlaydi [Berk, 2018]. Ayniqsa, ushbu davrda bola nutqi uning fikrlash jarayoni bilan chambarchas bog'liq bo'lib, til orqali atrof-muhitni anglash darajasi ortadi. Tadqiqotlarga ko'ra, nutq rivoji eshitish, idrok va taqlid mexanizmlari orqali shakllanadi hamda bu jarayon markaziy asab tizimining yetukligi bilan belgilanadi [Owens, 2020]. Shu bois nutq rivojlanishi biologik va psixologik omillarning uyg'unligida kechuvchi murakkab jarayon sifatida talqin etiladi.

Ijtimoiy muhit va pedagogik omillarning ta'siri

Bolalarda nutq rivojlanishining samaradorligi ko'p jihatdan ularning yashash muhiti va muloqot darajasiga bog'liqdir. Tadqiqotlarda oila muhiti, ayniqsa ota-onaning nutqiy faolligi bolaning lug'at boyligi va nutq shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishi isbotlangan [Hoff, 2006].

Bola bilan muntazam suhbatlashish, unga savollar berish va hikoya qilish nutqiy faoliyatni rivojlantiruvchi muhim omillardan biridir. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan interaktiv metodlar, rolli o'yinlar va kommunikativ mashg'ulotlar nutq rivojlanishini sezilarli darajada jadallashtiradi. Ilmiy tadqiqotlarda ko'rsatilishicha, bolalar bilan birgalikda kitob o'qish va muloqot qilish ularning til rivojlanishini kuchaytiradi [Mol, 2008]. Shunday qilib, ijtimoiy va pedagogik muhit nutq rivojlanishining asosiy tashqi omili hisoblanadi.

Zamonaviy sharoitda nutq rivojlanishining muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari

Zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida bolalarda nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar sezilarli darajada o'zgarib bormoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ekran qurilmalaridan ortiqcha foydalanish bolalarda jonli muloqotning kamayishiga

olib kelib, nutq rivojlanishida kechikishlarni yuzaga keltirishi mumkin [Madigan, 2019]. Shu bilan birga, ayrim bolalarda kommunikativ muhitning yetishmasligi nutqiy faoliyatning sustlashishiga sabab bo'ladi. Zamonaviy pedagogika nutq rivojlanishidagi muammolarni bartaraf etishda erta aralashuv va individual yondashuv muhimligini ta'kidlaydi. Tadqiqotlarda qayd etilishicha, ota-ona va pedagoglarning hamkorlikdagi faoliyati nutq rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi [UNICEF, 2023]. Shunday qilib, zamonaviy sharoitda nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash kompleks pedagogik va ijtimoiy yondashuvni talab etadi.

Xulosa

Mazkur maqolada maktabgacha yosh davrida bolalarda nutq rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ilmiy asosda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nutq rivojlanishi biologik, psixologik va ijtimoiy omillarning o'zaro uyg'unligi natijasida shakllanadi. Ayniqsa, erta yosh davrida miya faoliyatining intensiv rivojlanishi nutq shakllanishi uchun muhim poydevor yaratadi. Shu bilan birga, bolaning yashash muhiti, ota-ona bilan muloqoti va pedagogik yondashuvlar nutq rivojlanishining asosiy tashqi omillari sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalarning ortiqcha qo'llanilishi va jonli muloqotning kamayishi nutq rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda kompleks yondashuv, ya'ni oila, ta'lim muassasasi va ijtimoiy muhitning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, nutq rivojlanishidagi muammolarni erta aniqlash va ularni individual yondashuv asosida bartaraf etish samarali natijalarni ta'minlaydi. Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishini ta'minlash zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib, bu yo'nalishda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo'llash muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida: Farmon, 2019-yil 29-aprel, PF-5712-son. – URL: <https://lex.uz/docs/-4312785>
2. UNICEF. Early Childhood Development. – 2023. – URL: <https://www.unicef.org/early-childhood-development>
3. Berk L.E. Development Through the Lifespan. – Boston: Pearson, 2018.
4. Owens R.E. Language Development: An Introduction. – Boston: Pearson, 2020.
5. Hoff E. Language Development. – Belmont: Wadsworth, 2006.
6. Mol S.E., Bus A.G. Interactive book reading and language development. – 2008.
7. Madigan S. et al. Association Between Screen Time and Children's Performance. – 2019.